

МОНОГРАФІЯ Р.І. ДУДКА
“ПРОБЛЕМА ЗНАЧЕННЯ ТА СМISЛУ ТЕРМІНА
В ГУМАНІТАРНИХ НАУКАХ”

(Львів: Львів. нац. університет, 2009. – 358 с.)

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харків)

Проблема смислової (семної) структури слова перебуває у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних семасіологів. У сучасній семасіології широко дискутуються наступні питання: семантичного сегменту слова, який називають окремим значенням слова; ієрархії відношень між смислами, критерію виокремлення головного (основного) значення та його взаємозв'язку між смисловими одиницями. Цей спектр проблем ще чекає свого вирішення, тому стає зрозумілим, наскільки актуальним є дослідження, здійснене Р.І. Дудком.

Актуальність монографії Р.І. Дудка полягає у зростаючому зацікавленні лінгвістів в аналізі фахових терміносистем. Автор цілеспрямовано поєднує традиційні методи термінологічних досліджень з окремими прикладними аспектами функціонування термінів у фахових текстах, взаємодії їх семантики. Важливість цієї розвідки підсилюється як складністю та багатоаспектністю проблеми значення, так і недостатньою теоретичною розробленістю його сутності: в останні десятиріччя увага дослідників зфокусована здебільш на питаннях лексико-семантичних варіантів (ЛСВ), відношеннях їх похідності та взаємозв'язків між ними, у той час як семантичний інваріант незаслужено залишається поза цим фокусом.

У дослідженні Р.І. Дудка увага акцентується на тому, що мовознавство завжди тісно поєднувалось з філософією та еволюціонувало одночасно як емпірична й метафізична (філософська) наука, тому стан лінгвістики на усіх її етапах розвитку залежав від розвинутої філософських наук. Саме розгляд філософського питання про взаємозв'язок між словом та названим предметом був джерелом формування античної теорії мови. Ще Аристотель вва-

жав, що слова мають значення, котрі люди узвичаїли спільним розумінням. Сократ стверджував, що окремі звуки мають певну якість предметів, або виражають певну їх ознаку, через що відбувається узгодженість між назвою та річчю.

Отже, цілком резонним є твердження автора монографії про те, що наявність конкретного семантичного інваріанта у слові зауважували і в давні часи, і пізніше, у ході зародження мовознавства як науки. Так, поняття внутрішньої форми слова, яким оперує О. Потебня, закорінене ще в науці греків (Сократ, Платон). Демокріт вважав форму впорядкованістю частини цілого, що визначає ціле, а Гегель, вказуючи на єдність форми та змісту, стверджував, що зміст – це перехід форми у зміст, і форма – це перехід змісту у форму.

Рецензоване монографічне дослідження пронизує ідея про те, що пізнання навколишньої дійсності реалізується через процес її “розкладання” на окремі фрагменти (смислові компоненти) – семи з подальшою номінацією кожного виокремленого фрагмента. Цілком слушним є залучення поглядів логіко-філософської школи К. Твардовського, який акцентував тісний зв'язок мислення й мови. Зокрема, представник цієї школи К. Айдукевич у своїй логіко-семантичній концепції смислу, викладеній у праці “Мова і смисл”, стверджував, що смисл мають усі слова, які у різних системах можуть називати один і той самий предмет.

У теоретичній частині монографії здійснено критичний огляд концепції значення слова як класичного традиційного мовознавства, так і шкіл структуралізму. Досліджуючи генезу спільного семантичного компонента інваріанта, Р.І. Дудок вдало застосовує положення фонології у семасіологіч-

них дослідженнях. Він зосереджує увагу на концепції внутрішньої форми слова, яка, на думку автора, сприяє розвитку семантичного простору значення. Простежено мовний механізм співвідношення одного і того самого слова з різними позамовними об'єктами та виявлено найсуттєвіші ознаки, які роблять знак зрозумілим і дають йому змогу функціонувати у мовленні. Проаналізовано численні теорії значення та смислу і вироблено свій погляд на значення як низку стабільних семантичних інваріантних компонентів-сем у мові та смисл як змінний компонент у мовленні. Інваріант у монографії розглядається як абстрактна одиниця, якій притаманна сукупність ознак, і завдяки якій стає можливим позначення безлічі предметів і явищ на вколишньої дійсності. Постановка дослідником питання у ракурсі віднаходження саме інваріантного значення перспективна і суттєва для відповіді на питання появи значення, його внутрішнього смислового наповнення.

Новизна дослідження вбачається в тому, що в монографії вперше розроблено і використано методику, що спирається на діхотомію “значення-смисл” для виокремлення інваріантних та змінних сем термінів різних граматичних класів. Відстежено роль інваріантного значення у “породженні” окремих смислів при уживанні терміна, його концептуальний простір. Позитивним у монографії Р.І. Дудка є те, що досліджено концептуально-семантичну площину гуманітарного терміна, розроблено науковий апарат і логіку семантичного аналізу, що дозволило автору пояснити механізм розмежування узагальненого значення терміна у мові та змінного смислу у мовленні.

У другому розділі монографії Р.І. Дудок вміло застосовує свою методику для розмежування інваріанта значення у системі мови та конкретних смислів у системі мовлення. На думку автора, у процесі поєднання інваріантного компонента загальноновживаного слова із спеціальним диференційним поняттям воно отримує однозначний термінологічний смисл у межах відповідної терміносистеми. Ключовою у монографії є теза про те, що структурно-семантичний потенціал терміна забезпечує його міжфахову кореляцію у гума-

нітарних терміносистемах. Теоретична цінність монографії полягає у доведенні автором ідеї автономності терміна від контекстуального оточення. Теоретичне і практичне значення результатів дослідження полягає також у тому, що монографія містить зразки словникових та спеціальних гуманітарних статей, запропонованих автором для практичного використання в лексикографічній практиці.

Системний підхід до лінгвістичного аналізу англomовних фахових гуманітарних термінів, їхньої частотності, насиченості тощо здійснено у третьому розділі монографічного дослідження. Слід окремо зазначити, що виявлення специфіки терміносистеми гуманітарної сфери відкриває перспективи для подальшого вивчення механізмів формування і функціонування інших терміносистем, у тому числі і тих, що розвиваються.

Р.І. Дудок аргументує, що згадувана методика з опертям на компонентний аналіз словникових дефініцій тлумачних словників забезпечує розмежування стабільних інваріантних компонентів мови та змінних екстралінгвальних понять. Те, що в лінгвістиці вважається різними значеннями слова, з точки зору автора монографії, є лише різними екстралінгвальними смислами. Подальший аналіз гуманітарних термінів дозволив автору розбити весь семантичний континіум відповідної терміносистеми на смисли, дослідити їх семантичний простір та зони взаємного перетину.

Щодо породження терміну автор дослідження стверджує, що збагачення словникового складу англійської мови здійснюється головним шляхом за рахунок власних мовних ресурсів. У монографії висунуто гіпотезу про те, що елементарні смислові компоненти значення терміна є вродженими та складають частину генетичного коду людини. Вони є фундаментом, на якому будується семантична система будь-якої мови, тому цілком логічно, що такі фундаментальні смислові компоненти не можуть бути в кожному випадку відмінними, оскільки носії мови були б позбавлені можливості контакту між собою.

Окремі дискусійні моменти роботи можна звести до наступних:

- напевно чи можна стверджувати, що число та набір смислів є абсолютно об'єктивними і не можуть бути представлені інакше, адже один і той самий лінгвістичний об'єкт можна побачити з різних позицій: як сукупність взаємопов'язаних семантичних одиниць (які автор називає ЛСВ слова або значеннями багатозначного слова) і як набір смислів, позначений однією і тією ж звуковою оболонкою формативом. Обидві позиції мають право на існування;

- стосовно корисності загального значення, як і інших абстракцій (фонема, морфема, корінь) слова, то вони повинні підтверджуватися або відкидатися практикою, про що у свій час писав ще Є. Курилович.

У цілому монографія Р.І. Дудка містить добре

обґрунтовані висновки, які відзначаються чіткістю та послідовністю, базуються на тому, що власне інваріантне значення виконує функцію диференціації, виступає семантичним диференціалом. В роботі вирішені всі поставлені в ній теоретичні й практичні завдання.

Проведене дослідження відкриває нові перспективні напрямки вивчення терміна, його семантики та конотативного наповнення у споріднених гуманітарних та природничих науках. Можна сподіватися, що монографія Р.І. Дудка "Проблема значення та смислу терміна в гуманітарних науках" стане у нагоді дослідникам семантики терміна як гуманітарних, так і природничих наук, усім, хто цікавиться непростю проблемою семантики терміна.